
СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ СПОРТСМЕНІВ УКРАЇНИ У СПОРТІ ВИЩИХ ДОСЯГНЕНЬ

Наталія Коваленко

Аннотация. Выделено объективные факторы, влияющие на жизнь и профессиональную деятельность украинских спортсменов в разных видах спорта высших достижений (специфика вида спорта, возраст начала занятий спортом, возраст достижения первых спортивных успехов и др.), субъективные (выбор вида спорта, травмы и их последствия, причины, вынудивших спортсмена закончить занятия спортом, социальная адаптация после завершения спортивной карьеры и др.) и объективно-субъективные (возраст достижения наивысших результатов, возраст ухода из спорта, совмещение спортивной карьеры с учебой или работой, спортивные травмы и др.).

Ключевые слова: спорт высших достижений, спортивная карьера, проблемы спортсменов, факторы внешней среды.

Abstract. Objective factors influencing the life and professional activity of Ukrainian athletes in different events of elite sport (sports event specifics, age of sports engagement, age of the first success achievement, etc.), subjective factors (sports event selection, injuries and their consequences, causes of premature withdrawal, social adaptation after sports career termination, etc.) and objective-subjective factors (age of the highest sports achievements, age of withdrawal, combining sports career with education or work, sports injuries, etc.) have been singled out.

Keywords: elite sport, sports career, athletes' problems, environmental factors.

Постановка проблеми. Об'єктом нашого дослідження, висвітленого у цій статті, постають українські спортсмени, які виступали, а деякі й зараз виступають у різних видах спорту вищих досягнень, і, перш за все, в олімпійському, в умовах, які склалися в Україні саме після здобуття державної незалежності (з 1991 р.).

Однак деякі з сучасних проблем, з якими стикаються українські спортсмени, мають відголос радянського періоду. З огляду на це, дослідження цієї проблематики є актуальним не лише науково-пізнання, але й потреб практики вітчизняного спорту вищих досягнень.

Мета дослідження – визначити специфіку і значущість тих об'єктивних і суб'єктивних негативних факторів, якими породжуються проблеми, котрі доводиться долати спортсменам в економічних, суспільно-політичних, соціальних та інших умовах, що склалися в Україні упродовж 1991–2015 рр.

Методи та організація дослідження. Аналіз та узагальнення різноманітної інформації із зазначеної вище проблематики, з якою автор цієї статті знайомилася у своїй практичній професійній діяльності в сфері олімпійського спорту в Україні, а також під час анкетування, здійсненого серед багатьох українських спортсменів, одні з яких вже завершили виступи в спорті вищих досягнень, а інші ще й досі продовжують спортивну кар'єру.

Анкетування проводилося у вересні – грудні 2014 р. серед спортсменів високого класу (від

майстрів спорту до заслужених майстрів спорту), а обробка отриманих даних та їх аналіз і узагальнення здійснювалися у січні – серпні 2015 року. В анкетуванні взяли участь спортсмени, які спеціалізуються у веслуванні академічному, веслуванні на байдарках і каное, біатлоні, легкій та важкій атлетиці, вітрильному та гірськолижному спорті, плаванні, стрибках у воду, стрільбі з лука, сучасному п'ятиборстві, фехтуванні, художній гімнастиці. Серед них чемпіони та призери Олімпійських та Паралімпійських ігор, чемпіони світу, Європи, України.

У підготовленні нами анкеті запитання стосувалися різноманітних аспектів спортивної кар'єри українських атлетів і факторів, які впливають на спортсменів. Питання було сформульовано таким чином, щоб якомога ширше й глибше охопити ті проблеми об'єктивного і суб'єктивного характеру, з якими атлетам України доводиться стикатися у спорті вищих досягнень, і ті проблеми, які породжуються об'єктивними та суб'єктивними факторами, що впливають на спортсменів іззовні цієї сфери.

До об'єктивних факторів віднесено вік, в якому було розпочато заняття спортом, і вік, в якому було досягнуто перших спортивних успіхів, оскільки вони здебільшого залежать від специфіки того чи іншого виду спорту, якому спортсмен вирішив присвятити себе ще у дитячі та юнацькі роки.

Суб'єктивними факторами впливу на спортсменів у спорті вищих досягнень є причини, які спонукали до початку і завершення занять спортом, а також досягненню найвищих спортивних результатів; змагання, на яких було досягнуто найвищих результатів; рівень спортивних досягнень на момент припинення занять спортом; дозвілля; освіта; трудова діяльність після завершення спортивної кар'єри; робота за фахом, отриманим у вищому навчальному закладі; громадська діяльність після завершення спортивної кар'єри та установа, якою було запропоновано; друзі та близькі люди, які надавали найбільшу підтримку після завершення спортивної кар'єри.

В анкеті було подано питання, що торкалися факторів, які, на наш погляд, мають змішаний – об'єктивно-суб'єктивний – характер: вік, в якому атлет досяг найвищих для себе спортивних результатів; вік, в якому спортсмену було найлегше витримувати найбільші навантаження; вік, в якому спортсмен завершив свої виступи в спорті вищих досягнень; кількість годин, які спортсмен витрачав на тренувальну і змагальну діяльність; труднощі, які виникали при поєднанні навчання та занять спортом; наявність чи відсутність вільного часу при спортивних заняттях на рівні спорту вищих досягнень; травми і професійні захворювання протягом спортивної кар'єри та в подальшому їх вплив на здоров'я; труднощі, з якими спортсмену довелося стикнутися після завершення спортивної кар'єри.

Результати дослідження та їх обговорення. Наші дослідження були спрямовані на виявлення проблем, з якими стикалися українські спортсмени, у спорті вищих досягнень у радянський період (1952–1991 рр.) та на сучасному етапі (1991–2015 рр.). Більшість проблем, що виникали у спортсменів за радянських часів, залишаються актуальними і сьогодні, але з'явився ряд нових проблем у зв'язку з сучасними політичними, економічними, соціальними та іншими процесами у світі та Україні зокрема, в тому числі й у її спорті вищих досягнень та в суміжних із ним сферах [1, 3, 4 тощо].

До проблем, що були актуальними для українських спортсменів у період 1952–1991 рр. і нині є невирішеними, належать: взаємовідносини спортсмена з тренером, рівень професійної кваліфікації тренера, його педагогічні й організаційні здібності та людські риси характеру, що може породжувати неприємні для спортсмена конфліктні ситуації; неоптимальна побудова тренувального процесу, перевантаження, надмірне форсування спортивної підготовки; некваліфіковане та тенденційне суддівство національних і міжнародних спортивних змагань; упереджене ставлення до спортсменів з боку спортивних функціонерів при комплектуван-

ні збірних команд країни та в інших ситуаціях, включно зі штучним (не за спортивними результатами) омолодження складу команд; травматизм і професійні захворювання та їхні негативні наслідки для здоров'я спортсменів; незадовільні умови проведення тренувальних занять і спортивних змагань, неякісні та застарілі спортивні снаряди, спортивний інвентар і обладнання; незбалансоване харчування спортсменів, нераціональний режим дня, порушення здорового способу життя; застосування допінгу та інших заборонених у спорті засобів і методів; проблеми, породжені поєднанням інтенсивної тренувальної і змагальної діяльності спортсмена з його навчанням у школі, у вищому навчальному закладі тощо [3, 5–8 та ін.].

З 1991 р. на увесь світовий спорт вищих досягнень включаючи олімпійський спорт, в тому числі й у нас в Україні, значно вплинули економічні, політичні, соціальні та інші явища як у сфері спорту безпосередньо, так і окремих держав та світу в цілому. Зокрема як у світовому, так і у вітчизняному спорті вищих досягнень, і перш за все, в олімпійському, який все помітніше зазнає професіоналізації, все більш відчутними стають процеси глобалізації та комерціалізації. Окрім таких традиційних міжнародних змагань, як Ігри Олімпіад і зимові Олімпійські ігри, чемпіонати світу і регіональні чемпіонати, у різних видах спорту проводяться і різноманітні комерційні змагання із солідними грошовими винагородами. Це спокушає спортсменів (особливо молодих атлетів із ще несталою психікою й не дуже міцними життєвими принципами) якомога частіше брати участь у таких турнірах, що часто шкодить планомірній підготовці спортсменів до основних змагань року (чемпіонатів світу) чи чотирирічного циклу (Олімпійських ігор). Це відбувається в основному з відома і згоди тренерів та спортивних функціонерів, котрі з тих чи інших причин також зацікавлені в цьому.

Після розпаду СРСР спортсменам довелося зіткнутися з новими проблемами, які виникли всередині та ззовні самого спорту вищих досягнень.

Відомо, що в СРСР функціонувала жорстко регламентована «згори» державна система спорту вищих досягнень [2, 6, 9 та ін.], якою всім у ній задіяним (включаючи спортсменів та їх тренерів) диктувалося, що слід робити, що можна і чого не можна. А будь-яке відхилення від порядків, встановлених тодішньою владою та пануючою в ній ідеологією, загрожувало спортсменам неминучим покаранням – у вигляді небезпеки стати «невійзним» з країни або ж і взагалі бути викинутим зі спорту, що тягло за собою неприємні наслідки не лише морально-психологічного характеру (стреси, крах життєвої долі тощо), але й суттєві фінансові та інші матеріальні втрати (через позбавлення до-

силь пристойних за радянських часів засобів існування та деяких привілеїв, котрі тоді мали провідні спортсмени).

Однак після розпаду СРСР спортсмени нових незалежних держав, у тому числі й України, отримали досі незнайому їм і незвичну свободу вчинків у різних ситуаціях (проблемах). Деякі з них обумовлені процесами глобалізації, що відбуваються в світовій економіці, у тому числі й посилення переміщень через міждержавні кордони не тільки різноманітних товарів та послуг, а і людей різних професій, зокрема – спортсменів і тренерів, котрі отримали можливість шукати для себе кращі умови для життя і професійної спортивної діяльності. Це зумовлює переважно переїзд спортсменів і тренерів до інших країн із прийняттям нового громадянства та виступами вже за цю державу на Іграх Олімпіад, зимових Олімпійських іграх, чемпіонатах світу та інших міжнародних змаганнях [5, 7, 9 та ін.].

Чимало відомих українських спортсменів і спортсменок після здобуття Україною незалежності виїхали за кордон (Білорусія, Росія, Німеччина, Азербайджан), змінивши громадянство, і представляли вже нові для себе держави на міжнародних спортивних аренах [5, 8]. Наприклад, це – Алла Цупер, Антон Кушнір (фрістайл), Володимир Григор'єв (шорт-трек), Альона Савченко, Тетяна Валосожар (фігурне катання на ковзанах), Микола Куксенков (спортивна гімнастика), Інна Осипенко-Радомська (веслування на байдарках) та інші. Це стосується багатьох провідних спортсменів з України, які охоплюють не лише види олімпійського спорту, а й спорт вищих досягнень. Наприклад, переїхав до Російської Федерації (зі зміною громадянства) добре знаний у світі як міжнародний гросмейстер українець Сергій Карякін, який, представляючи вже Росію, на початку осені 2015 р., переміг в особистих змаганнях на Кубку світу.

Відчутними для спорту України стали кадрові втрати не лише серед провідних спортсменів, а й серед відомих досвідчених тренерів, чимало яких переїхали працювати в інші країни [7, 10 та ін.].

В деяких видах спорту (наприклад, у боксі), де ще існує поділ на аматорів та професіоналів, відбувся широкий перехід українських спортсменів з олімпійського спорту в професійний. Зокрема, після Ігор XXX Олімпіади, що відбувалися в 2012 р., професіоналами стали майже всі спортсмени з тієї збірної команди України, які виступали на олімпійському рингу в Лондоні, й серед них – дворазовий олімпійський чемпіон Василь Ломаченко, олімпійський чемпіон Олександр Усик, призери Ігор-2012 Денис Беринчик, Олександр Гвоздик, Тарас Шелестюк та інші. Таке явище, ясна річ, не могло не позначитися негатив-

но на потенціалі збірної команди України з боксу, яку довелося формувати практично заново, – і це відчутно негативно проявилось на чемпіонаті світу 2015 року, де змагання були не лише за медалі, але й за олімпійські ліцензії на Ігри XXXI Олімпіади, які відбудуться в 2016 р. у Ріо-де-Жанейро.

Відчутно (на жаль, нерідко негативно) впливають на українських спортсменів, задіяних у спорті вищих досягнень, і такі фактори [7, 9], як умови життя та професійної спортивної діяльності, фінансові та інші матеріальні можливості, життєві перспективи; наявність чи відсутність сучасних спортивних споруд, спортивного інвентарю і обладнання, діагностичної та контрольної апаратури, тренажерів тощо; напруженість у психоемоційній сфері, що заважає повноцінній спортивній підготовці; наявність чи відсутність належних умов для профілактики і лікування травм і захворювань та реабілітації після них; мікроклімат у тренувальній групі чи в спортивній команді; взаємовідносини з тренерами та іншими фахівцями і зі спортивними чиновниками та «навколоспортивними» функціонерами з різних відомств тощо.

Різнманітні проблемні аспекти олімпійського спорту, в тому числі усілякі фактори, що тим чи іншим чином впливають на спортсменів, обговорювалися вченими і фахівцями-практиками у березні 2014 р. в Києві під час «круглого столу», тематику якого його організатори – Національний олімпійський комітет України і Національний університет фізичного виховання і спорту України – сформулювали як «Сучасний олімпійський рух: ідеали, цінності та їх реалізація» [4]. Зокрема, виступаючи на цьому «круглому столі», президент НОК України, член виконкому МОК Сергій Бубка відзначив необхідність долати існуюче серед спортсменів прагнення заради перемог та високих нагород, зневажати ідеали і цінності олімпізму, що проявляється в ігноруванні принципів чесної боротьби, у вживанні допінгу та інших заборонених засобів. Головний редактор міжнародного науково-теоретичного журналу «Наука в олімпійському спорті» Володимир Платонов, відзначивши, що в сучасному світі спорт має надзвичайно високу популярність і є вельми привабливим для різних контингентів населення, особливо для молоді, водночас наголосив на тому, що, на жаль, все це часом набуває гіпертрофованих форм, і що нерідко чимало різних діячів (здебільшого – дуже далеких від спорту) прагнуть робити собі імідж на спорті, усіляко експлуатуючи його популярність, – і далеко не завжди задля позитивних цілей. А член МОК, віце-президент НОК України Валерій Борзов у своєму виступі говорив про соціалізацію особистості спортсменів в олімпійському русі й олімпійському спорті, про ті труднощі,

з якими стикаються молоді люди, котрі вирішили присвятити своє життя спорту, про фінансові, іміджеві та інші проблеми у взаємовідносинах спортсменів і держави та про можливості отримання атлетами освіти і гідної діяльності після завершення спортивної кар'єри.

Чимало різних проблем виникають через залучення в Україні відомих спортсменів різними політичними силами і бізнесовими структурами до усіяких політичних кампаній та комерційних акцій [5, 7].

Важливими для спортсменів, задіяних в олімпійському спорті, взагалі у спорті вищих досягнень, є також проблеми, пов'язані з отриманням повноцінної освіти, з пошуком гідної роботи після завершення спортивної кар'єри і, особливо, із соціальною, економічною, психологічною та іншою адаптацією у постспортивному житті, де у колишніх спортсменів нерідко виникає багато різних проблем. Цій проблематиці буде присвячено наступний етап наших досліджень.

Висновки

Спортсмени України, задіяні в спорті вищих досягнень і, перш за все, в олімпійському, часто стикаються з проблемами, пов'язаними з різними внутрішніми і зовнішніми негативними факторами впливу у спорті вищих досягнень.

Фактори, які впливають на життя спортсменів та їхню професійну діяльність, мають об'єктивний (пов'язаний зі специфікою виду спорту, віком початку занять спортом тощо), суб'єктивний (пов'язаний з вибором виду спорту, травмами та їхніми наслідками, причинами, що змушують спортсмена залишити спорт тощо) та змішаний, об'єктивно-суб'єктивний, характер.

Фактори, які тим чи іншим чином впливають нині на українських спортсменів у спорті вищих досягнень, можна поділити на дві групи. До першої належать фактори та проблеми у спорті вищих досягнень, які були актуальними ще за радянських часів (1952–1991 рр.), а до другої – фактори, котрі набули актуальності після 1991 р. – з огляду на процеси, які відбувалися в цей період

у світовому олімпійському спорті та у спорті вищих досягнень (глобалізація, професіоналізація, комерціалізація тощо), а також політичні, економічні, соціальні й інші процеси, які відбувалися й нині відбуваються у самій Україні та в її спорті вищих досягнень і у суміжних з ним сферах.

До факторів, які були актуальними протягом 1952–1991 рр. і не втратили своєї актуальності й досі належать взаємовідносини спортсмена з тренером, недостатній рівень професійної кваліфікації тренера, його педагогічних й організаційних здібностей та людських рис характеру; неоптимальна побудова тренувального процесу, перевантаження, надмірне форсування спортивної підготовки; некваліфіковане і тенденційне суддівство спортивних змагань, упереджені та інші негативні дії спортивних функціонерів; травматизм та його наслідки для здоров'я спортсменів; незадовільні умови для тренувальної і змагальної діяльності; незбалансоване чи неякісне харчування, нерациональний режим дня, порушення здорового способу життя; вживання допінгу та інших заборонених у спорті засобів і методів; проблеми спортсменів, пов'язані з вимушеним суміщенням тренувальної і змагальної діяльності та навчання.

До факторів, які набули актуальності для українських спортсменів після здобуття незалежності України у 1991 р., належать надмірне захоплення участю у комерційних змаганнях, що заважає планомірній підготовці до найважливіших змагань року або чотирирічного олімпійського циклу; зміна спортсменами громадянства – з огляду на переїзд до іншої країни у пошуках кращих умов для життя і професійної спортивної діяльності; поширення переходів з олімпійського у професійний спорт (у тих видах спорту, де ще зберігається поділ на аматорів і професіоналів); виїзд за кордон не лише спортсменів, а й провідних тренерів; незадовільне фінансове і матеріально-технічне забезпечення спорту вищих досягнень в Україні, в тому числі й багатьох провідних українських спортсменів; залучення відомих спортсменів у різноманітні політичні кампанії, комерційні та інші акції.

Література

1. Бубка С. Н. Олимпийский спорт: древнегреческое наследие и современное состояние: дис. ... доктора наук по физ. воспитанию и спорту: спец. 24.00.01 / С. Н. Бубка; НУФВСУ. – К., 2013. – 498 с.
2. *Енциклопедія олімпійського спорту України* / кол. авт. [за ред. В. М. Платонова]. – К.: Олімп. л-ра, 2005. – 464 с.
3. *Зачетка чемпионов*. // «Сегодня». – 9 сент. – 2015. – С. 21–23.
4. *Идеалы и ценности олимпизма, проблемы и перспективы современного олимпийского движения* // Наука в олимп. спорте. – 2014. – № 3. – С. 83–87.
5. *Коваленко Н.* Проблемы, с которыми сталкиваются спортсмены в спорте высших достижений / Н. Коваленко // Наука в олимп. спорте. – 2015. – № 1. – С. 71–84.
6. *Олимпийский спорт: в 2 т.* / В. Н. Платонов, М. М. Булатова, С. Н. Бубка и др.; [под общ. ред. В. Н. Платонова]. – Т. 1. – К.: Олимп. лит., 2009. – 736 с.

7. Олимпийский спорт: в 2 т. / В. Н. Платонов, М. М. Булатова, С. Н. Бубка и др.; [под общ. ред. В. Н. Платонова]. – Т. 2. – К.: Олимп. лит., 2009. – 696 с.
8. *Петрусевич А.* Год до Рио: где наши 24 медали? // 2000. – 28 авг. – 2015.
9. *Платонов В.* Организационно-управленческие модели подготовки спортсменов высокой квалификации в условиях политизации и коммерциализации олимпийского спорта / В. Платонов, Т. Есентаев // Наука в олимп. спорте. – 2015. – № 1. – С. 19–26.
10. *Шахлин Б. А.* Олимпийский орден / Б. А. Шахлин. – К.: Олимп. лит., 2004. – 256 с.

References

1. *Bubka S. N.* Olympic sport: ancient Greece heritage and current state: Doctoral Dissertation in Physical Education and Sport: 24.00.01 / Bubka S. N.; NUPESU. – Kiev, 2013. – 498 p.
2. *Encyclopedia of the Olympic sport of Ukraine* [edited by V.M.Platonov]. – Kyiv: Olimpiyska literatura, 2005. – 464 p.
3. *Mark book of champions.* – Kiev: «Segodnya». -2015. – 9 September. – P. 21–23.
4. *Ideals and values of the Olympism, problems and prospects of the modern Olympic movement* // Nauka v olimpiyskom sporte. – 2014. – № 3. – P. 83–87.
5. *Kovalenko N.* Problems encountered by athletes in elite sport / N. Kovalenko // Nauka v olimpiyskom sporte. – 2015. – № 1. – P. 71–84.
6. *Olympic sport: in 2 V.* / V. N. Platonov, M. M. Bulatova, S. N. Bubka et al. – [edited by V. N. Platonov]. – V. 1. – Kiev: Olimpiyskaya literatura, 2009. – 736 p.
7. *Olympic sport: in 2 V.* / V. N. Platonov, M. M. Bulatova, S. N. Bubka et al. – [edited by V. N. Platonov]. – V. 2. – Kiev: Olimpiyskaya literatura, 2009. – 696 p.
8. *Petrusevich A.* A year before Rio: where are our 24 medals? / A Petrusevich.– Kiev: «2000». – 2015. – 28 August.
9. *Platonov V.* Organization and management models of elite athlete preparation under conditions of politization and commercialization of the Olympic sport / V. Platonov, T. Yesentayev // Nauka v olimpiyskom sporte. – 2015. – № 1. – P. 19–26.
10. *Shakhlin B. A.* Olympic order / B. A. Shakhlin. – Kiev: Olimpiyskaya literatura, 2004. – 256 p.

Національний олімпійський комітет України, Київ
kovalenko_noc@ukr.net

Надійшла 16.05.2015